

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ФІНАНСОВОЇ
ГРАМОТНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконав: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M24z
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Бабійчук Марта Олександрівна

Керівник:
Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	6
1.1. Сутність та характеристика фінансової грамотності.....	6
1.2. Економічне навчання та виховання як основа формування фінансової грамотності учнів.....	12
1.3. Особливості економічного виховання та формування фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями.....	19
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВУВАННЯ ОСНОВ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ....	25
2.1. Методика дослідження.....	25
2.2. Результати дослідження	33
2.3. Педагогічні умови формування основ фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями.....	40
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах динамічного розвитку ринкових відносин і трансформації економічного простору суспільства формування фінансової грамотності виступає одним із визначальних чинників підготовки молодого покоління до самостійного, усвідомленого та відповідального життя. Особливої ваги ця проблема набуває у процесі навчання старшокласників з інтелектуальними порушеннями, для яких необхідне створення спеціально адаптованих освітніх умов і методичних підходів до оволодіння фінансовими знаннями та навичками їх практичного застосування. Розвиток фінансової компетентності таких учнів є важливим засобом їх соціальної адаптації, становлення особистісної автономії та забезпечення гідної якості життя, що обґрунтовує наукову й практичну значущість дослідження проблеми формування основ фінансової грамотності у цієї категорії здобувачів освіти.

Різні аспекти питання фінансової грамотності досліджували О. Барановська, Р. Бонд, О. Куценко, Н. Лозицька, Т. Кізима І. Садова, Н. Федорова та ін. Проблеми економічного виховання та соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями висвітлено у працях В. Бондар, В. Ворох, Т. Докучиної, Л. Костенко, К. Рейда, Г. Мерсіянова, В. Товстоган та ін. Зокрема, В. Ворох та Т. Докучина аналізують методичні засади формування фінансової грамотності у дітей з інтелектуальними порушеннями, наголошуючи на необхідності диференційованого та діяльнісного підходів у навчанні. В. Товстоган та інші зосереджували увагу на економічному вихованні учнів із порушеннями інтелекту в контексті професійно-трудового навчання. Незважаючи на значний внесок цих науковців у розробку проблеми, вона залишається актуальною та потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета дослідження: розробити і обґрунтувати педагогічні умови формування основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-теоретичні підходи до проблеми формування фінансової грамотності в сучасній педагогічній науці та спеціальній освіті.

2. Визначити особливості формування фінансової грамотності в учнів з інтелектуальними порушеннями.

3. Розробити методику оцінки сформованості основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

4. Дослідити та визначити рівень сформованості основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

5. Обґрунтувати зміст та педагогічні умови формування фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – процес формування фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями

Методи дослідження: аналіз та узагальнення науково-педагогічної літератури; бесіда, методика «Візуальні завдання», методика «Ситуаційні завдання», завдання з картками, вправи на моделювання вибору та ін.; кількісний та якісний аналіз результатів констатувального експерименту.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

подальшого розвитку набуло вчення про економічне виховання та формування фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями.

розроблено методику оцінки сформованості основ фінансової грамотності та педагогічні умови формування фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями

досліджено рівень сформованості основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями

Теоретичне значення роботи. У результаті дослідження уточнено та розширено наукові уявлення про сутність і структуру фінансової грамотності. Обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність цього процесу, та визначено принципи, зміст і напрями його реалізації в освітньому середовищі

спеціальної школи. Отримані результати поглиблюють теоретичні засади підготовки учнів з особливими освітніми потребами до самостійного життя в суспільстві та розширюють наукові підходи до проблеми соціалізації осіб з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені та обґрунтовані педагогічні умови формування основ фінансової грамотності можуть бути використані в освітньому процесі спеціальних шкіл, інклюзивних класів, навчально-реабілітаційних центрів. Запропонована методика сприяє підвищенню ефективності навчання старшокласників з інтелектуальними порушеннями, розвитку їхніх практичних умінь у сфері користування грошима, планування витрат, прийняття фінансових рішень. Матеріали дослідження можуть бути використані в системі підвищення кваліфікації педагогів спеціальної та інклюзивної освіти, у підготовці навчально-методичних посібників і програм, а також у роботі з батьками для формування фінансової культури учнів у повсякденному житті.

Дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського НРЦ Хмельницької обласної ради та Солобковецького НРЦ Хмельницької обласної ради. У дослідженні взяли участь 30 учнів 8-10 класів з легким ступенем інтелектуальних порушень.

Результати проведеного дослідження були презентовані на звітній науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної діяльності у 2024 навчальному році, а також на V Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти», за матеріалами якої опубліковано тези.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи магістра 54 сторінки, з них – 60 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

1.1. Сутність та характеристика фінансової грамотності

О. Дудчик, І. Матвійчук, О. Тищенко та ін. зазначають, що фінансова грамотність населення є важливим чинником підвищення інвестиційної активності, що, у свою чергу, сприяє сталому економічному розвитку держави. Забезпечення належного рівня фінансової обізнаності громадян має стратегічне значення для національної економіки, адже фінансово грамотне населення є основою стабільного та процвітаючого суспільства. Така особистість характеризується впевненістю, цілеспрямованістю та відповідальністю за власне матеріальне становище, уміє раціонально планувати сімейний бюджет і приймати зважені фінансові рішення [17; 43].

На думку Н. Ткачук, фінансова грамотність населення будь-якої країни є ключовим фактором її інноваційного, інвестиційного та сталого розвитку. Україна, як незалежна європейська держава, активно впроваджує освітні інновації, інтегруючи навчання фінансовій грамотності на різних рівнях освіти. У сучасних умовах швидкого розвитку науки, технологій, цифрових та нанотехнологій особливого значення набуває здатність ефективно користуватися різноманітними фінансовими інструментами. Тому всі верстви населення, а особливо фінансисти, повинні володіти високим рівнем фінансової освіченості. Це дозволяє не лише зберегти та примножити фінансові ресурси в умовах воєнного стану, але й ефективно використовувати їх для власних потреб, підтримки тих, хто потребує допомоги, та для забезпечення потреб Збройних Сил України [44].

У 2004 р. австралійський уряд започаткував національну програму фінансової грамотності, а з 2005 р. було створено Фонд фінансової грамотності, який запустив освітній портал «Розуміння грошей». У рамках програми

розроблено Національну стратегію підвищення фінансової грамотності (National Financial Literacy Strategy), ключові положення якої включають [38]:

- впровадження фінансової освіти через школи та інші суспільні інституції;
- забезпечення доступу до точної та незалежної інформації;
- визначення меж освіти та створення інноваційних рішень для формування фінансового добробуту та зміни поведінки громадян;
- розвиток міжсекторального партнерства, включаючи підтримку програм приватним бізнесом і популяризацію кращих практик фінансової освіти.

В. Андрієвська зазначає, що фінансова система є фундаментом функціонування всіх сфер суспільного життя, забезпечуючи розвиток економічних, соціальних та культурних процесів. Застосування фінансових знань і вміння користуватися фінансовою інформацією становлять невід'ємну складову будь-якої діяльності людини. Фінансова грамотність виступає ключовим інструментом, що дає змогу усвідомлено оперувати базовими фінансовими поняттями, приймати раціональні рішення щодо управління доходами, витратами й заощадженнями, обирати оптимальні фінансові стратегії, планувати бюджет і накопичення для досягнення життєвих цілей. Згідно з позицією, викладеною у доповіді Консультативної ради з фінансової грамотності, поняття «фінансова грамотність» має динамічний характер, оскільки передбачає здатність особистості ефективно адаптуватися до змінних внутрішніх і зовнішніх економічних умов [1, с. 26].

Т. Повод тлумачить фінансову грамотність як «це здатність людини свідомо брати участь у громадському відтворенні як інвестора, яка за розумного і відповідального підходу до вибору фінансових інструментів має збільшувати свої доходи або принаймні забезпечувати свою фінансову стабільність як носія знань» [10, с. 87]. На думку вченої основними чинниками, що впливають на рівень фінансової грамотності є такі [35, с. 87-88]:

✓ Рівень економічної освіти. Ефективне формування фінансової грамотності можливе лише за наявності кваліфікованих фахівців, які володіють глибокими знаннями, методичною підготовкою та здатністю адаптувати

матеріал до різного рівня слухачів. Отже, розвиток фінансової обізнаності населення безпосередньо залежить від якості науково-освітньої діяльності.

✓ Стан фінансової інфраструктури. Важливо не лише існування фінансових установ, а й стабільність їхньої діяльності. Надійні банки, страхові компанії та інвестиційні фонди підвищують довіру населення, стимулюють інтерес до фінансових послуг і сприяють зростанню практичної фінансової компетентності громадян.

✓ Рівень довіри до економічної системи. Фінансова поведінка населення значною мірою залежить від впевненості у стабільності державної економіки, прогнозованості ринку та репутації ключових фінансових агентів. Високий рівень довіри сприяє активнішій участі громадян у фінансових процесах — інвестуванні, заощадженні, кредитуванні.

✓ Доступність фінансових послуг. Якщо громадяни не мають можливості користуватися сучасними фінансовими продуктами, мотивація до оволодіння фінансовими знаннями знижується. Тому розширення доступу до фінансових сервісів є необхідною умовою підвищення фінансової грамотності.

Фінансова грамотність – це інтегрована компетентність, що передбачає здатність особи раціонально управляти власними фінансами, планувати та вести облік доходів і витрат, забезпечувати баланс між споживанням і заощадженнями. Вона охоплює вміння орієнтуватися у фінансових продуктах і послугах, володіти актуальною інформацією про стан фінансового ринку, приймати обґрунтовані фінансові рішення та нести за них особисту відповідальність, а також передбачає сформованість навичок довгострокового фінансового планування, зокрема пенсійних накопичень [3].

Н. Дембицька зазначає, що інтегративна складова фінансової грамотності передбачає взаємодію різних соціальних інституцій — закладів освіти, бізнес-структур, учасників фінансового ринку, громадських організацій, засобів масової інформації та батьківської спільноти — у поєднанні з різними формами освітньої діяльності. Такий міжсекторний підхід забезпечує системність і практичну спрямованість фінансової освіти. Досвід країн, які вже впровадили

подібні моделі, свідчить про високу ефективність партнерства між школою та родиною. Зокрема, у Бразилії залучення батьків до процесу навчання фінансової грамотності сприяло підвищенню рівня фінансової обізнаності не лише учнів, а й дорослого населення [15, с. 78].

О. Комарова, Л. Братченко, В. Баюра та ін. зазначають, що фінансова грамотність нерозривно пов'язана з математичною підготовкою, оскільки будь-яка фінансова діяльність ґрунтується на числових розрахунках. Математичні знання формують основу для розуміння та виконання фінансових операцій — від розрахунку доходів і витрат, податків, заробітної плати та кредитних відсотків до визначення комунальних платежів, валютних обмінів, страхових внесків і пенсійних нарахувань. Таким чином, опанування базових математичних умінь є необхідною умовою ефективного формування фінансової компетентності [26, с. 102].

Фінансово грамотна особа характеризується здатністю раціонально мислити, об'єктивно оцінювати непередбачувані обставини та мінімізувати фінансові ризики. Такі люди відповідально підходять до планування власного бюджету, користування фінансовими послугами та управління особистими ресурсами, що забезпечує підвищення рівня і якості життя завдяки виваженому розподілу активів. У контексті Нової української школи фінансова грамотність визначається однією з десяти ключових компетентностей сучасної особистості. Фінансова освіта, у свою чергу, спрямована на поглиблення знань і розуміння фінансових процесів, а також на усвідомлене оцінювання ризиків при прийнятті економічних і фінансових рішень [26, с. 100].

Н. Бахмат тлумачить фінансову грамотність як «фінансова грамотність — це сукупність базових знань у галузі фінансів, банківської справи, страхування, а також бюджетування особистих фінансів, які дозволяють людині правильно підбирати необхідний фінансовий продукт чи послугу, тверезо оцінювати, брати на себе ризики, що можуть виникнути під час їх використання, грамотно накопичувати заощадження та визначати сумнівні (шахрайські) схеми вкладення грошей» [5, с. 111].

На думку Т. Смовженко, фінансова освіченість передбачає розуміння основних фінансових категорій і здатність застосовувати їх у практичному житті — під час прийняття рішень щодо доходів, витрат, заощаджень, вибору фінансових інструментів, планування бюджету та накопичення коштів для майбутніх потреб. Під фінансовою культурою дослідниця розуміє систему знань, умінь і ціннісних установок, що забезпечують відповідальну фінансову поведінку людини та сприяють підвищенню фінансової інклюзії населення. Вона включає комплекс складових — податкову, кредитну, пенсійну та інші види культур. Фінансова обізнаність, за Т. Смовженко, відображає наявність у людини певного рівня фінансових знань і практичних навичок, які формують її фінансову компетентність, тобто здатність приймати обґрунтовані рішення у сфері фінансів [23].

Н. Барадія, Л. Покась зазначають, що основною рисою людини з високим рівнем економічної та фінансової освіти є здатність ухвалювати обґрунтовані та раціональні економічні рішення, які враховують як власні інтереси, так і загальні принципи функціонування ринкової економіки. Такі рішення охоплюють різні сфери фінансової діяльності: купівлю та продаж товарів і послуг, сплату податків, інвестування, накопичення капіталу та інші фінансові операції. Впроваджуючи економічно грамотні дії, людина не лише забезпечує власну вигоду та добробут, але й позитивно впливає на економічну поведінку інших учасників ринку. Іншими словами, усвідомлені економічні вчинки мають подвійний ефект: з одного боку, вони дозволяють досягти особистих цілей, а з іншого – стимулюють оточуючих діяти розумно та відповідально. Невиважені дії одних суб'єктів економіки можуть знизити ефективність ринкових процесів і завадити досягненню їхніх власних цілей, тоді як правильне використання економічних принципів кожним учасником створює умови для взаємної вигоди та гармонійного розвитку економічного середовища [2].

М. Дубина, А. Тарасенко, О. Тарасенко зазначають, що аналізуючи фінансову грамотність як окремий об'єкт дослідження та спираючись на представлені концепції його сутності, можна виділити ключові характеристики

цього об'єкта. По-перше, фінансова грамотність уособлює певний обсяг знань про фінансові послуги, що підкреслює нематеріальність об'єкта. По-друге, вона формується на основі світоглядних принципів особистості, результатів навчання та пізнання навколишнього світу. Початковий рівень знань громадяни здобувають неусвідомлено, тоді як глибокі та спеціалізовані знання у сфері фінансових послуг потребують цілеспрямованого навчання. Фінансова грамотність не вимагає спеціальної професійної освіти для використання у повсякденному житті, але є важливою для стабільного функціонування ринку фінансових послуг та фінансової системи загалом. Вона підлягає складному вимірюванню, що реалізується через соціологічні та евристичні методи емпіричного дослідження. Крім того, фінансова грамотність має вирішальне значення для прийняття фінансових рішень домогосподарствами, впливає на якість життя, рівень доходів та матеріальне забезпечення, і пов'язана з обробкою фінансової інформації, що передбачає її правильний збір, аналіз та узагальнення [16].

В свою чергу Т. Латковська тлумачить фінансову грамотність як «сукупність теоретичних знань, а також здатність населення використовувати свої знання на практиці. Це сукупність знань про фінансові ринки, особливості їх функціонування та регулювання, професійних учасників і пропоновані ними фінансові інструменти, продукти і послуги, уміння їх використовувати з повним усвідомленням наслідків своїх дій і готовність перейняти на себе відповідальність за прийняті рішення» [30, с. 431]

Отже, фінансова грамотність є комплексним явищем, що поєднує знання, навички та установки особистості щодо управління фінансами. Вона включає як базові уявлення про фінансові послуги та економічні процеси, так і більш спеціалізовані знання, які потребують систематичного навчання. Фінансова грамотність є нематеріальним ресурсом, який формується на основі світоглядних принципів, навчання та практичного досвіду, і не потребує спеціальної професійної освіти для застосування у повсякденному житті. Водночас вона відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності фінансової системи, прийнятті

обґрунтованих фінансових рішень домогосподарствами, підвищенні якості життя та матеріального добробуту, а також потребує правильної обробки та аналізу фінансової інформації. Таким чином, фінансова грамотність виступає основою ефективної економічної поведінки та соціальної інтеграції громадян у сучасному фінансовому середовищі.

1.2. Економічне навчання та виховання як основа формування фінансової грамотності учнів

В. Зикіна зазначає, що зростання ролі фінансової грамотності в житті сучасної людини зумовлює необхідність розроблення та реалізації національної стратегії підвищення рівня фінансової обізнаності населення. В Україні питання фінансової освіти перебувають на етапі становлення, однак уже інтегруються в державні освітні програми, зокрема відображені в положеннях Концепції Нової української школи. У цьому документі фінансова грамотність визначається як одна з базових життєвих компетентностей, що сприяє успішній самореалізації особистості в умовах сучасного суспільства та формує готовність молодого покоління ефективно реагувати на виклики сьогодення і розв'язувати реальні життєві проблеми.

Н. Барадія основними завданнями процесу формування фінансової грамотності в учнів визначає такі [3, с. 9]:

- засвоєння базових економічних знань — понять, закономірностей, принципів функціонування фінансової системи та економічних процесів у суспільстві;

- формування світоглядних орієнтирів сучасної особистості, що ґрунтуються на визнанні свободи вибору, права приватної власності, відповідальності та дотриманні законності;

- розвиток умінь раціональної фінансової поведінки, зокрема як споживача фінансових послуг, платника податків та активного учасника економічного життя;

– підтримка інтересу до економічної освіти та становлення фінансової культури, що забезпечують свідоме ставлення до ресурсів і готовність до відповідального прийняття фінансових рішень.

Б. Барчі зазначає, що сучасні діти повинні володіти фінансовими знаннями та практичними навичками, щоб свідомо і раціонально управляти особистими коштами та ефективно користуватися доступними фінансовими інструментами. Це формує їхню фінансову стійкість перед різними кризовими ситуаціями. Щодня їхня увага піддається впливу яскравої реклами в медіа, спокусливих акцій онлайн, швидких покупок через мобільні додатки та пропозицій миттєвих кредитів від банків. Саме фінансова грамотність дає дітям змогу робити усвідомлені вибори та відповідально приймати фінансові рішення [4, с.24].

С. Булавенко зазначає, що фінансове виховання передбачає інтеграцію актуальних теоретичних знань із практичними навичками, що забезпечує їхню безпосередню застосовність у реальному житті та відповідність сучасним економічним вимогам. Введення уроків фінансової грамотності в шкільну програму є необхідним кроком для формування у учнів усвідомленого та відповідального ставлення до фінансів. Щоб навчання справляло позитивний і довгостроковий ефект, воно повинно спиратися на сучасні, наочні та зрозумілі приклади із практичного фінансового життя, враховувати актуальні тенденції та зміни у фінансовій сфері. Формування відповідального ставлення до власних фінансів слід розпочинати якомога раніше [7, с. 19].

Н. Слав'янська, А. Незнамова та ін. стверджують, що фінансова освіта надає дітям уявлення про цінність грошей, розвиває навички планування бюджету та заощадження, а також сприяє подоланню таких проблем, як низька поінформованість про фінансові послуги, недостатнє розуміння прав та обов'язків споживачів фінансових продуктів, обмежені знання про фінансові ризики та способи їх контролю, а також слабкі базові навички фінансової математики [40, с. 31].

На думку Б. Барчі для школярів особливо ефективними є комплексні освітні програми з фінансової грамотності. Наприклад, проєкт «Цікава

фінансова грамотність» від FutureEducation через YouTube-мультфільми знайомить дітей із базовими фінансовими поняттями та корисними щоденними фінансовими лайфхаками. Протягом семи років Міністерство освіти та науки України за підтримки USAID реалізує курс «Фінансова грамотність», де учні опановують послуги фінансових установ, правила безпечного користування платіжними картками, основи криптовалют і цифрових платіжних інструментів. Серед цікавих діджитал-рішень — безкоштовні програми від АТ КБ «ПРИВАТБАНК» та Національного банку України для дітей від 6 до 17 років, зокрема Бізнес-школа «ЮніорБанк» та Всеукраїнська олімпіада «Фінансовий геній». Важливу роль у формуванні фінансової культури дітей відіграє також глобальна щорічна ініціатива — Всесвітній тиждень грошей (Global Money Week) [4, с. 27].

Д. Васильєва вважає, що сучасний учитель має завдання зробити так, щоб ключові освітні цінності, серед яких і фінансова грамотність, стали невід’ємною складовою знань кожного учня. Розглядаючи фінансову грамотність крізь призму сімейних цінностей, особливу увагу приділяють завданням із сімейного бюджету. Практичне розв’язування таких задач та самостійне їх складання учнями сприяє глибшому усвідомленню принципів фінансового планування та операцій у родині [9].

В. Загривий підкреслює, що позакласна виховна робота є надзвичайно важливим чинником у формуванні пізнавального інтересу учнів до економічних знань, ринкових відносин та економічно обґрунтованої поведінки. Вчений виділяє кілька ключових груп організаційних форм позакласної роботи, які забезпечують комплексний підхід до економічного виховання [18]:

1. Теоретична робота – факультативи, гуртки, товариства, де учні отримують поглиблені знання з економіки та розвивають аналітичне мислення;
2. Економічна діяльність – екскурсії на підприємства, конференції, тематичні свята, які сприяють практичному засвоєнню економічних понять і навичок;

3. Громадсько-корисна діяльність – участь у заходах з охорони природи, шефська допомога, волонтерські проєкти, що формують соціальну відповідальність і розуміння цінності ресурсів;

4. Творча самодіяльність – організація та участь у ділових економічних іграх, економічних вечорах, проведенні тижнів економіки, що стимулює креативне мислення та практичне застосування економічних знань.

Реалізація різних форм позакласної роботи дозволяє забезпечити цілісність і комплексність процесу економічного виховання, зокрема для учнів з інтелектуальними порушеннями, сприяючи їхній більш ефективній соціалізації та розвитку ключових компетентностей.

Результати проведеного педагогічного експерименту Н. Барадією, Л. Покась засвідчили, що інтеграція у навчальний процес сучасних педагогічних технологій, спрямованих на здобуття економічних знань та формування фінансової грамотності, дозволяє ефективно реалізовувати низку ключових завдань, визначених у державних освітніх документах [3]:

- Розширення освітніх можливостей учнів завдяки підвищенню доступності та гнучкості навчання. Це передбачає врахування індивідуальних освітніх потреб кожного учня, темпу та ритму засвоєння навчального матеріалу, що дозволяє створити умови для більш ефективного та комфортного навчання;

- Стимулювання формування суб'єктної позиції учня, що проявляється у підвищенні мотивації до навчання, розвитку самостійності, соціальної активності та відповідальності за власні результати. Учні набувають навичок рефлексії та самоаналізу, що сприяє більш усвідомленому освоєнню навчального матеріалу та підвищує загальну ефективність освітнього процесу;

- Трансформація педагогічного стилю викладання, який зміщується від пасивної трансляції знань до активної інтерактивної взаємодії з учнями. Такий підхід сприяє формуванню здатності учнів самостійно структурувати та систематизувати власні знання, робити висновки та приймати обґрунтовані рішення;

- Персоналізація освітнього процесу, за якої учень визначає власні навчальні цілі та шляхи їх досягнення, орієнтуючись на свої інтереси, здібності та індивідуальні потреби. У такому форматі роль учителя трансформується у позицію наставника та консультанта, що супроводжує та підтримує учня в процесі навчання, створюючи умови для максимального розвитку його потенціалу.

На нашу думку Ю. Чучаліної, фінансова грамотність школярів формується як комплексна система взаємопов'язаних компонентів, кожен з яких відіграє важливу роль у становленні здатності дитини ефективно управляти власними фінансами. До таких компонентів належать [49, с. 306-307]:

1. Мотивація – включає розвиток навичок самоосвіти та власної ініціативи у сфері фінансів, прагнення розширювати знання та досвід, що дозволяє учням ставати активними учасниками власного економічного життя.

2. Фінансові компетенції – здатність особистості застосовувати на практиці отримані знання та навички для вирішення задач у сфері особистих фінансів, використовуючи досвід попередніх дій для досягнення ефективних результатів.

3. Фінансові навички – конкретні дії та уміння, необхідні для прийняття відповідальних економічних рішень, наприклад, планування витрат, управління бюджетом, прийняття рішень щодо інвестицій чи заощаджень.

4. Фінансові знання – теоретична база, що включає інформацію про фінансові продукти та послуги, особливості їх використання, переваги та ризики, що дозволяє свідомо обирати оптимальні рішення.

5. Фінансова поведінка та ставлення до фінансових питань – практичне втілення знань у повсякденному житті, що включає планування бюджету, заощадження, порівняння фінансових продуктів, консультування та обговорення фінансових рішень у сім'ї або колективі.

6. Фінансова інклюзія – здатність школяра оцінювати та ефективно користуватися доступними фінансовими продуктами та послугами, включаючи банківські рахунки, платіжні інструменти та онлайн-сервіси.

7. Фінансова стійкість – передбачає розвиток умінь контролювати власні гроші та витрати, планувати індивідуальний бюджет, створювати фінансову подушку безпеки, управляти фінансовими шоками та бути чутливим до ризиків шахрайства.

8. Фінансовий добробут – відображає суб'єктивне відчуття учня щодо власного фінансового стану, оцінюючи рівень контролю над грошима, здатність задовольняти потреби, заощаджувати, планувати майбутнє та відчувати економічну безпеку у повсякденному житті.

Н. Куриш, Д. Куриш зазначають, що процес навчання учнів фінансової грамотності передбачає формування трьох взаємопов'язаних компонентів, які разом забезпечують розвиток цілісної фінансової компетентності: правильних установок, системи знань та практичних навичок. Установки виступають фундаментом фінансової грамотності. Вони формують культуру фінансової поведінки, яка закладає основи відповідального ставлення до грошей та ресурсів. Сюди належить уміння планувати сімейний бюджет не лише на короткий, а й на довгостроковий період, а також здатність розробляти стратегії задоволення потреб упродовж життєвого циклу людини. Правильні установки допомагають учням усвідомлювати цінність грошей, відповідальність за власні фінансові рішення та взаємозв'язок між особистими потребами й ресурсами сім'ї [29].

Знання – це систематизована база, яка дає учням розуміння принципів функціонування фінансової системи. Вона включає: основи роботи фінансового ринку та взаємодію учасників економічних процесів; природу та функції фінансових інститутів; базові аспекти юридичної та податкової грамотності; межі відповідальності фінансових організацій перед клієнтами та клієнтів перед фінансовими установами; знання мінімального фінансового словника та термінології; розуміння відмінностей між готівковими та безготівковими платежами. Навички забезпечують практичне застосування знань та установок у реальному житті. До них належить: уміння читати та розуміти умови фінансових договорів; порівняння фінансових пропозицій різних компаній для прийняття обґрунтованого рішення; подання претензій або скарг у разі порушення прав

споживача фінансових послуг; пошук та аналіз інформації про стан фінансового ринку; вирішення практичних фінансових задач та прийняття раціональних економічних рішень [29].

А. Козакевич зазначає, що під час навчання учні повинні виконувати значно більше завдань, ніж просто слухати пояснення вчителя та фіксувати готові знання. Вони мають активно продукувати інформацію самостійно, ідентифікувати проблеми, обговорювати їх та знаходити можливі шляхи розв'язання, а також спостерігати, аналізувати та планувати власні дії. Учні повинні мати змогу застосовувати набуті знання та навички на практиці, створювати зворотні зв'язки й оцінювати результати своєї діяльності. Не менш важливим чинником формування фінансової грамотності є аксіологічні орієнтири – ціннісні установки, що визначають ставлення особистості до грошей та економічних процесів. Введення нового предметного спрямування у навчальний процес є актуальним і необхідним заходом, обумовленим зростанням ролі грошей у сучасному житті та вимогами суспільства, яке прагне адаптуватися до постійно змінюваних соціальних та економічних умов. Цей підхід передбачає вихід від усталених соціальних стереотипів та досвіду взаємовідносин до нових цінностей, зокрема щодо призначення, ролі та функцій грошей у житті людини [25].

Отже, економічне навчання та виховання є основою формування фінансової грамотності учнів, оскільки сприяє розвитку економічного мислення, економічної свідомості та навичок раціональної фінансової поведінки. Його ефективність забезпечується інтеграцією навчального процесу з практичною економічною діяльністю, позакласною роботою та активною участю сім'ї, що формує пізнавальний інтерес, соціальну відповідальність і здатність до самостійного економічного життя. Основними компонентами фінансової грамотності є установки, знання та навички, які взаємопов'язані й забезпечують цілісну компетентність учня. Впровадження сучасних педагогічних технологій, орієнтованих на активну діяльність учнів, сприяє розвитку самостійності, критичного мислення та здатності до аналізу економічних явищ, що створює

передумови для формування компетентного та фінансово свідомого громадянина.

1.3. Особливості економічного виховання та формування фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями

Концепція Нової української школи визначає фінансову грамотність як одну із ключових компетентностей. Як зазначає К. Топор ключові компетентності розглядає «у взаємозв'язку когнітивних, мотиваційних і соціальних, набуття яких дитиною перетворює її в суб'єкта навчання: виявляються бажання вчитися, формується навчальна мотивація та пізнавальні інтереси, вміння керувати своєю поведінкою і своєю діяльністю, розвиваються когнітивні та мовленнєві здатності, набуваються знання і навички, необхідні у шкільному житті» [46, с. 87]. Такий підхід свідчить, що формування компетентностей у процесі навчання є вагомим завданням освіти дітей з інтелектуальними порушеннями.

На думку вченої, основними принципами формування ключових компетентностей в учнів з інтелектуальними порушеннями, зокрема й фінансової грамотності, є наступні [46, с. 88-89]:

✓ Цілеспрямованість педагогічного процесу. Освітня діяльність ґрунтується на зіставленні реального рівня розвитку дитини з очікуваними результатами, що визначає зміст, етапність і методи корекційної роботи.

✓ Корекційно-розвивальна спрямованість. Педагогічна діяльність орієнтована на особистісний розвиток учня, розширення його «зони найближчого розвитку» з урахуванням індивідуальних освітніх потреб.

✓ Необхідність спеціального педагогічного супроводу. Цей принцип передбачає індивідуальний підхід і професійну готовність педагога працювати з особистісними, емоційними й когнітивними особливостями дітей з інтелектуальними порушеннями.

✓ Системність і цілісність освітнього процесу. Корекційна діяльність вибудовується як структурована система взаємопов'язаних компонентів, спрямованих на досягнення єдиної педагогічної мети.

✓ Соціально-адаптаційна та корекційно-компенсаторна спрямованість. В основі цього принципу — ідеї Л. Виготського щодо первинних і вторинних відхилень у розвитку. Педагогічна робота спрямована не на усунення органічного дефекту, а на компенсацію вторинних порушень — уваги, пам'яті, мислення, соціальної поведінки — для кращої адаптації дитини в суспільстві.

✓ Діяльнісний підхід. Головним механізмом розвитку є активна діяльність учнів. Педагог організовує навчальні ситуації, які сприяють набуттю соціально прийнятних моделей поведінки та життєвих компетентностей.

✓ Урахування вікових, психологічних та індивідуальних особливостей. Навчання будується відповідно до вікових можливостей і темпу розвитку кожної дитини, забезпечуючи індивідуалізацію корекційно-розвивальної роботи.

✓ Зв'язок теорії з практикою. Освітній процес спрямований не лише на засвоєння знань, а й на формування вмій їх практичного застосування в життєвих ситуаціях.

✓ Діяльнісний принцип корекції. Корекційно-розвивальна робота здійснюється через активну навчальну діяльність, у межах якої створюються умови для позитивних змін у когнітивному й особистісному розвитку учнів.

Аналіз літературних джерел свідчить, що наявність інтелектуальних порушень негативно впливає на формування фінансової грамотності як однієї з ключових компетентностей. Учні з інтелектуальними порушеннями стикаються зі значними труднощами у самостійному економічному житті, маючи обмежене розуміння економічних процесів та своєї ролі як суб'єкта економіки. Окрім обмеженого набору знань і навичок, такі діти часто мають слабо розвинені комунікаційні здібності, що ускладнює та уповільнює навчально-виховний процес. Їхні особисті інтереси переважають над колективними, а усвідомлення соціальних взаємодій часто поверхове. Спілкування з малознайомими особами

ускладнене через обмежений словниковий запас і мовленнєві порушення, що призводить до труднощів у формулюванні думок [21, с. 124].

Формування світогляду в учнів з інтелектуальними порушеннями є складним завданням. У цієї категорії дітей світогляд формується через вивчення предметів (історія, біологія, література тощо) та під впливом виховання і корекційної роботи. Особливості розвитку світогляду зумовлені нерозвиненістю мислення та низьким рівнем засвоєння загальних понять і закономірностей, що призводить до того, що учні порівняно пізно починають розуміти суспільний устрій і моральні категорії. У молодшому шкільному віці їхні уявлення про добре і погане залишаються досить поверхневими [21].

В. Ворох, Т. Докучина зазначають, що економічне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями забезпечує формування фінансової грамотності як однієї з ключових компетентностей, що передбачає накопичення та постійне оновлення економічних знань відповідно до сучасних вимог, розвиток економічного мислення й економічної свідомості, а також формування адекватної економічної поведінки. У роботі з такими учнями економічне виховання здійснюється під час уроків, корекційно-розвиткових занять і позакласної діяльності з урахуванням особливостей психічного розвитку дітей та специфіки організації освітньо-корекційного процесу. Значну роль у цьому процесі відіграє сім'я, яка виступає реальним економічним середовищем для дитини та основним джерелом соціальних взаємин. Тому надзвичайно важливим є посилення ролі закладів освіти у сфері економічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями та координація зусиль сім'ї і навчального закладу для формування основ фінансової грамотності дітей [11, с. 29].

Особливо важливим у процесі економічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями є впровадження елементів практичної економічної діяльності, що можна ефективно інтегрувати у уроки трудового навчання. Як зазначають у своїх дослідженнях В. Бондар та К. Рейда, під час таких занять учні можуть виготовляти різноманітні вироби, які згодом реалізуються за гроші, що дозволяє практично освоїти основи економічних

операцій. Паралельно важливо навчати дітей цільовому та раціональному використанню отриманих коштів, спрямовуючи їх на покращення побутових умов, оздоровлення, придбання необхідних інструментів чи матеріалів для подальшої роботи [6, с. 44-47] .

Дослідники також підкреслюють, що залучення старшокласників до трудової діяльності на виробничій основі сприяє формуванню широкого спектру економічних і практичних навичок. Це, зокрема, економія електроенергії, дбайливе ставлення до інструментів, контроль якості виготовлених виробів та внесення необхідних коректив для її покращення. Крім того, така діяльність розвиває у дітей готовність до самостійної праці, відповідальність за результати своєї діяльності, а також усвідомлення цінності праці та здатність заробляти власні гроші, що є невід'ємною складовою формування фінансової грамотності та економічної самостійності [6, с. 44-47].

I. Татьянчикова акцентує увагу на важливості активної участі батьків у процесі економічного виховання дітей. Вона підкреслює, що у контексті соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями особливе значення має формування практичних навичок у сфері матеріально-побутового обслуговування та міжособистісних комунікацій. Важливим аспектом успішної соціалізації, за її словами, є здатність дітей планувати своє майбутнє у різних сферах життєдіяльності, зокрема професійній та сімейній. Для цього доцільно включати у позакласну виховну роботу старшокласників та їхніх батьків комплекс заходів, серед яких [42]:

- демонстрація та практичне освоєння складання планів на майбутнє, що охоплюють професійне зростання та організацію сімейного життя;
- заняття з планування матеріального благополуччя та раціонального використання ресурсів;
- моделювання та відпрацювання життєвих соціально-побутових ситуацій у формі дидактичних ігор, що дозволяє учням безпечно експериментувати з рішеннями та наслідками у реальних життєвих умовах.

Л. Мацко та М. Прищак вважають, що економічне виховання сприяє розвитку у дітей економічного мислення, спрямованого на правильне розуміння законів, явищ та процесів економіки, ролі праці, а також на виховання бережливого ставлення до власності, на формування знань про суспільно-економічний розвиток [31].

Науковці часто розглядають економічне виховання як складову трудового виховання, визначаючи його як організовану педагогічну діяльність, спрямовану на формування економічної культури у дітей. При цьому важливим компонентом економічної культури вони вважають економічну свідомість, яка включає знання основних законів економічного розвитку, підвищення ефективності виробництва, удосконалення виробничих відносин, методів управління та систем господарювання. Проте такий підхід переважно акцентує увагу на суспільній економічній свідомості, залишаючи поза увагою індивідуальні економічні потреби особистості, що є досить поверховим визначенням змісту економічного виховання. Складовою економічної свідомості дослідники вважають економічне мислення — здатність усвідомлювати та аналізувати особливості і закони економічного життя з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, що дозволяє індивідуально творчо розв'язувати власні економічні потреби та реалізовувати конкретні трудові завдання [12].

В. Ворох тлумачить економічне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями як «процес формування у дитини з інтелектуальними порушеннями базового економічного мислення, яке дозволяє йому ставати учасником елементарних економічних відносин та суб'єктом споживання, заощадження, організованості в межах існуючої економічної системи з метою більш ефективної її соціалізації та соціальної адаптації». На думку дослідниці воно безпосередньо пов'язане з потребою та водночас можливістю соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями, що має особливе значення для них [12].

Фінансова грамотність виступає важливою основою соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями, оскільки формує у них навички самостійного управління грошовими ресурсами та прийняття економічно обґрунтованих

рішень. Освоєння фінансових знань і умінь сприяє розвитку відповідальності, активної участі у соціальному житті та адаптації до сучасних економічних відносин. Є. Коваленко зазначає, що соціалізація дитини з інтелектуальними порушеннями розглядається як одночасно процес і результат набуття знань і умінь для життя в суспільстві, формування загальноприйнятих норм, правил поведінки та ціннісних орієнтацій, а також активного включення у типові форми соціальної взаємодії та комунікації, що в цілому сприяє розвитку незалежності, ефективній соціальній та культурній інтеграції [28].

А. Висоцька зазначає, що результати корекційно-виховного процесу у спеціальному закладі освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями значною мірою залежать від ступеня їх залученості у соціальні відносини. Це включає широту контактів із людьми, успішність освоєння навчальних предметів та явищ навколишнього світу, засвоєння соціального досвіду, володіння предметними поняттями, різними формами поведінки та звичками, а також набуття життєво, соціально і особистісно значущих якостей, умінь та навичок, що забезпечують оптимальний рівень функціонування [10].

Отже, фінансова грамотність учнів з інтелектуальними порушеннями сприяє їхній соціалізації, розвитку самостійності та відповідальності у прийнятті фінансових рішень. Економічне виховання цієї категорії дітей повинно бути поступовим, практично орієнтованим і адаптованим до їхніх пізнавальних можливостей. Освоєння базових економічних знань і навичок забезпечує ефективну інтеграцію учнів у соціальні та життєві процеси.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

2.1. Методика дослідження

Формування фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями передусім передбачає визначення актуального рівня її сформованості.

Тому **метою** констатувального експерименту була розробка методики визначення рівня сформованості основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями з урахуванням їхніх пізнавальних можливостей, практичних навичок та життєвого досвіду.

У нашому дослідженні основи фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями визначаємо як базову систему знань і навичок, що дозволяє учням розпізнавати гроші, планувати прості покупки, розрізняти потреби і бажання, економно розпоряджатися коштами та усвідомлено приймати фінансові рішення у повсякденному житті.

У структурі основ фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями виділяємо такі компоненти:

- Розуміння сутності фінансів – знання про гроші, їх номінали та функції.
- Планування витрат – уміння розподіляти кошти та здійснювати покупки.
- Пріоритетність потреб – здатність розрізняти необхідні та бажані покупки.
- Ціннісне ставлення до грошей – усвідомлення важливості економії та наслідків витрат.
- Практичні фінансові навички – застосування знань у повсякденному житті (магазин, транспорт, накопичення).

З метою оцінки рівня сформованості фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями було розроблено методику констатувального етапу дослідження.

Методи оцінки розуміння сутності фінансів

Мета: визначити сформованість знань та уявлень учнів про гроші, їх номінали та функції; усвідомлення значення грошей, їхнє призначення та можливості їх отримання.

Методика «Візуальні завдання»

Обладнання: грошові купюри гривень (монети та банкноти різного номіналу); картки з зображенням купюр та монет; аркуш для фіксації результатів.

Процедура проведення

Завдання проводиться індивідуально з кожним учнем. Перед учнем виставляють купюри грошей або картки з купюрами та монетами номіналом 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 грн.

Завдання 1 – Впізнавання грошей:

- Учневі пропонується показати монету або банкноту відповідного номіналу.
- Завдання учня назвати номінал: «Що це за монета?», «Скільки гривень ця банкнота коштує?»

Завдання 2 – Визначення функції грошей

- Обговорення питань: «Що таке гроші?», «Для чого потрібні гроші?».
- Учневі показують картки з товарами або послугами, його завдання пояснити, на що можна витратити гроші.

Завдання 3 – Складання суми:

- Експериментатор дає учневі кілька монет і банкнот та просить скласти певну суму, наприклад, 15 грн або 27 грн.

Бесіда

Розроблена бесіда спрямована на визначення розуміння старшокласниками сутності грошей, їх номіналів та основних функцій. Вона

містить шість простих усних питань, що дозволяють оцінити знання учнів без використання наочних матеріалів.

Питання бесіди

1. Що таке гроші?
2. Які номінали грошей ти знаєш?
3. Навіщо людям потрібні гроші?
4. Що можна купити за гроші?
5. Як дізнатися, скільки коштує товар або послуга?
6. Що станеться, якщо витратити всі гроші одразу і нічого не відкласти?

Методи оцінки планування витрат

Мета: оцінити здатність розподіляти кошти та здійснювати покупки на визначені суми.

Методика «Ситуаційні завдання»

Обладнання: макетні гроші або аркуші з номіналами; картки з товарами та їх цінами (наприклад: хліб – 5 грн, яблуко – 3 грн, олівець – 2 грн, шоколадка – 10 грн).

Експериментатор дає учневі певну суму грошей і картки з товарами (ціни вказані). Він просить учня скласти покупки так, щоб грошей вистачило.

Питання під час виконання:

- Що ти купиш спочатку, якщо грошей обмежена кількість?
- Як розподілиш гроші, щоб купити всі потрібні речі?

Обговорення після виконання:

- Чому обрав певний товар першим?
- Як вирішував, скільки грошей витратити на кожен товар?
- Чи залишилися гроші, і як би він міг змінити план покупки?

Оцінка результатів:

- 0–1 бал – низький рівень навички планування;
- 2–3 бали – середній рівень;
- 4–5 балів – високий рівень.

Критерії оцінювання виконання методики «Ситуаційні завдання»

Критерій	Опис	Бали
Вміння планувати покупки	Учень правильно обрав товари відповідно до наявної суми	2
Раціональне розподілення грошей	Учень розподілив гроші так, щоб купити максимальну кількість потрібних товарів	2
Аргументація вибору	Учень зміг пояснити, чому вибрав певні товари та порядок покупки	1
Максимальний бал	—	5

Методика оцінки пріоритетність потреб

Мета: перевірити вміння розрізняти необхідні та бажані покупки.

Обладнання: картки з товарами (наприклад: хліб, зошит, шоколадка, іграшка); аркуш або місце для розподілу карток на дві групи: «необхідне» та «бажане».

Завдання з картками

Учневі даються картки з товарами (хліб, зошит, шоколадка, іграшка) та пропонується їх розкласти на «необхідне» та «бажане».

• Питання:

- «Що потрібно купити сьогодні, а що можна відкласти?»
- «Як обереш покупки, якщо грошей не вистачає на все?»

Виконання завдання: Учень розкладає картки на дві категорії: «необхідне» і «бажане». Експериментатор спостерігає за процесом, звертаючи увагу на логіку вибору та аргументацію

Оцінка результатів:

0–1 бал – низький рівень розуміння пріоритетів;

2–3 бали – середній рівень;

4–5 балів – високий рівень уміння розрізняти необхідне і бажане та приймати фінансово обґрунтовані рішення.

Критерії оцінювання методики «завдання з картками»

Критерій	Опис	Бали
Відокремлення необхідного від бажаного	Учень правильно визначає пріоритетні покупки	2
Аргументація вибору	Учень може пояснити свій вибір логічно	2
Здатність розподіляти обмежені кошти	Учень робить вибір відповідно до наявних грошей	1
Максимальний бал	—	5

Методика оцінки ціннісного ставлення до грошей

Мета: визначити рівень розуміння старшокласниками з інтелектуальними порушеннями важливості економії, уміння прогнозувати наслідки фінансових рішень і усвідомлення цінності заощаджень.

Методи діагностики

1. Бесіда (питання-обговорення)
2. Сценарні ситуації (моделювання вибору).

Процедура проведення

Учневі повідомляють, що йому буде запропоновано декілька запитань і життєвих ситуацій, у яких потрібно зробити вибір, як краще вчинити з грошима. Пояснюється, що правильних або неправильних відповідей немає — важливо зрозуміти, як він мислить.

Бесіда (питання-обговорення):

Експериментатор ставить учневі питання:

- «Що станеться, якщо витратити всі гроші одразу?»
- «Навіщо відкладати гроші на майбутнє?»
- «Що краще: купити багато дрібниць чи відкласти на важливу річ?»

Сценарії (моделювання ситуацій):

Учневі пропонуються короткі побутові ситуації, де потрібно зробити вибір.

Наприклад:

Ситуація 1: У тебе є 50 грн. Ти можеш купити дрібні іграшки зараз або відкласти гроші, щоб через тиждень купити велику річ, яку давно хотів. Що ти обереш?

Ситуація 2: У тебе залишилися гроші після покупок. Ти можеш витратити їх на солодощі або покласти в скарбничку. Що зробиш і чому?

Ситуація 3: Ти хочеш піти з друзями в кафе, але тоді не вистачить грошей на новий зошит для школи. Як вчиниш?

Оцінка результатів:

0–1 бал: низький рівень — учень не усвідомлює цінності грошей, не бачить потреби в економії;

2–3 бали: середній рівень — частково розуміє значення економії, але рішення не завжди послідовні;

4–5 балів: високий рівень — учень усвідомлює важливість економії, вміє аргументувати вибір і планувати витрати.

Таблиця 2.3.

Критерії оцінювання методики «Завдання з картками»

Критерій	Опис	Бали
Усвідомлення наслідків витрат	Учень розуміє, що гроші можуть швидко закінчитися, якщо їх не планувати	2
Розуміння цінності економії	Учень пояснює, навіщо потрібно відкладати гроші	2
Уміння робити вибір на користь важливого, а не імпульсивного	Учень обирає варіанти, що свідчать про здатність контролювати бажання	1
Максимальний бал	—	5

Методика оцінки практичних фінансових навичок

Мета: перевірити рівень сформованості у старшокласників з інтелектуальними порушеннями практичних умінь застосовувати фінансові знання у повсякденному житті.

Практичні завдання

Учневі пояснюється, що він виконуватиме кілька завдань, пов'язаних із використанням грошей у повсякденних ситуаціях. Для роботи готуються макетні гроші, картки з товарами та цінами, аркуш для фіксації результатів.

Завдання 1: Імітація походу до магазину

Мета: перевірити вміння здійснювати покупки і контролювати витрати.

Учневі дають певну суму грошей (наприклад, 20 грн) і картки з товарами (хліб – 5 грн, яблуко – 3 грн, зошит – 7 грн, шоколадка – 10 грн). Завдання: вибрати товари, щоб грошей вистачило, і «розплатитися». Після покупки учень визначає, чи залишилася решта.

Завдання 2: Складання простого бюджету

Мета: оцінити здатність планувати витрати та обирати необхідне.

Учневі пропонують набір предметів (наприклад: зошит, ручка, лінійка, олівець) із зазначеними цінами. Завдання: обрати, що можна купити на задану суму (наприклад, 15 грн). Учень пояснює, чому обрав саме ці предмети.

Завдання 3: Розрахунок решти після покупки

Мета: перевірити вміння здійснювати прості арифметичні розрахунки з грошима.

Учень отримує ситуацію: «Ти купив товар за 7 грн і заплатив 10 грн. Скільки тобі повинні дати решти?»

Таблиця 2.4.

Критерії оцінювання виконання практичних завдань

Критерій	Опис	Бали
Використання грошей у побутових або ігрових ситуаціях	Учень правильно користується грошима, розуміє процес купівлі-продажу	2
Правильний розрахунок суми та решти	Учень може скласти і відняти суми в межах наданих номіналів	2
Прийняття фінансово обґрунтованих рішень	Учень демонструє усвідомлений вибір і здатність планувати витрати	1
Максимальний бал	—	5

Оцінювання результатів

- 0–1 бал: низький рівень — учень не орієнтується у вартості, не може правильно розрахувати суму або решту;
- 2–3 бали: середній рівень — розуміє окремі фінансові дії, але потребує підказки чи допомоги;
- 4–5 балів: високий рівень — самостійно користується грошима, раціонально планує витрати, робить обґрунтований вибір.

Узагальнені результати усіх методик передбачають визначення рівнів сформованості основ фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями за зазначеними компонентами:

Високий рівень - Учень має чітке уявлення про гроші, їх номінали та функції, уміє самостійно планувати витрати, правильно визначає, що є необхідним, а що бажаним. Усвідомлює важливість економії, може аргументовано пояснити свої фінансові рішення. У реальних або ігрових ситуаціях упевнено користується грошима, правильно розраховує суму та решту, демонструє практичні навички поводження з коштами.

Середній рівень - Учень має загальні знання про гроші та їх використання, може планувати прості покупки з незначною допомогою дорослого. В основному розрізняє необхідне і бажане, але не завжди аргументує вибір. Частково розуміє потребу в економії, іноді помиляється у розрахунках або розподілі коштів. Практичні навички сформовані, але потребують підтримки.

Низький рівень - Учень має фрагментарні знання про гроші, їх призначення і використання. Не розуміє різниці між необхідними та бажаними покупками, не планує витрати. Не усвідомлює важливості економії, часто робить імпульсивні вибори. Має труднощі з розрахунками, не вміє самостійно користуватися грошима у побутових ситуаціях.

Отже, розроблена методика діагностики основ фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями дозволяє комплексно оцінити знання, уміння та ставлення учнів до грошей, що забезпечує цілісне розуміння рівня сформованості цієї компетентностей.

2.2. Результати дослідження

Експериментальне дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського НРЦ Хмельницької обласної ради та Солобковецького НРЦ Хмельницької обласної ради. Дослідженням було охоплено 30 учнів 8-10 класів з легким ступенем інтелектуальних порушень.

Результати методики «Візуальні завдання»

Отримані результати засвідчили, що рівень фінансової поінформованості учнів є неоднорідним, однак домінує низький рівень сформованості. Переважна більшість старшокласників виявила низький рівень розуміння сутності фінансів (56,7%). Учні насилу впізнають монети й купюри, часто плутають їхні номінали, не можуть скласти задану суму або неправильно поєднують банкноти. У більшості випадків відповіді на запитання «Що таке гроші?» та «Для чого вони потрібні?» були нечіткими або шаблонними («щоб купити щось», «щоб мати»). Ці учні не розуміють, як і навіщо потрібно рахувати гроші, не пов'язують їх із реальними життєвими ситуаціями. Вони відчувають значні труднощі під час виконання практичних завдань і не здатні самостійно приймати фінансові рішення навіть на елементарному рівні.

Високий рівень виявлено у 16,7%. Ці учні впізнають монети та банкноти різного номіналу, правильно називають їх вартість і можуть скласти просту суму з декількох купюр. Вони розуміють, що гроші потрібні для купівлі товарів і послуг, здатні пояснити, у яких життєвих ситуаціях їх використовують. Такі школярі демонструють елементарне усвідомлення функцій грошей як засобу обміну та міри вартості, проявляють інтерес до практичних завдань і виконують їх майже самостійно.

Середній рівень визначено у 26,6%, які мають загальне уявлення про гроші, але не завжди впевнено розпізнають номінали або можуть помилятися під час визначення їх вартості. У процесі складання сум часто потребують допомоги вчителя або підказки. Відповідаючи на запитання про функції грошей, учні здебільшого дають часткові або спрощені відповіді («щоб купити речі», «щоб платити»), не завжди усвідомлюючи ширше значення грошей у суспільстві. Їхні

практичні навички потребують подальшого розвитку й закріплення через систематичні вправи.

Результати методики «Бесіда»

Високий рівень визначено у 10%, які відповідали на всі шість питань. Вони могли чітко пояснити, що таке гроші, назвати різні номінали, розуміли їх функції та значення у повсякденному житті. Також вони усвідомлювали наслідки необдуманих витрат і вміли наводити приклади, як правильно розподіляти кошти.

Середній рівень виявлено у 23,3% учнів, які давали часткові або спрощені відповіді на більшість питань. Вони знали деякі номінали та базові функції грошей, однак іноді плутали терміни або потребували підказок для пояснення, що можна купити за гроші та як визначати вартість товарів і послуг. Усвідомлення наслідків витрат було неповним.

Більшість учнів не змогли правильно відповісти на більшість питань (66,67%). Вони не впізнавали номінали, давали нечіткі або шаблонні відповіді на питання про функції грошей і їх призначення. Учні не усвідомлювали наслідки необдуманих витрат і не могли пояснити, як визначати вартість товарів або послуг. Показано, що для більшості учнів потрібна систематична робота та повторення матеріалу з використанням практичних і наочних методів.

Таблиця 2.5

Рівень сформованості розуміння сутності фінансів

Рівень мотиваційного компоненту	Старшокласники з інтелектуальними порушеннями	
	Результати методики візуальні завдання	Результати бесіди
Високий	16,7	10
Середній	26,6	23,3
Низький	56,7	66,7

Узагальнені результати за рівнями сформованості розуміння сутності фінансів засвідчило, що високий рівень (13,3%) має невелика частина учнів впевнено впізнає монети та банкноти, правильно називає їх номінали та може

скласти прості суми. Вони розуміють основні функції грошей і можуть пояснити, для чого вони потрібні в повсякденному житті. Такі школярі проявляють інтерес до практичних завдань і виконують їх майже самостійно. Середній рівень (25%) характерний для учні, які мають загальне уявлення про гроші, але іноді плутають номінали або потребують допомоги при складанні сум. Вони дають спрощені відповіді на запитання про функції грошей і не завжди усвідомлюють наслідки витрат. Практичні навички вимагають подальшого розвитку та закріплення. Переважна більшість учнів (61,7%) не впізнає номінали монет і банкнот, не може скласти задану суму і дає нечіткі або шаблонні відповіді про гроші та їхнє призначення. Вони не усвідомлюють наслідків необдуманих витрат і мають значні труднощі при виконанні практичних завдань. Ці учні потребують систематичної роботи з використанням наочних та інтерактивних методів для розвитку фінансової грамотності.

Таблиця 2.6

Рівень сформованості розуміння сутності фінансів старшокласниками з інтелектуальними порушеннями (у %)

Рівень готовності	Старшокласники з інтелектуальними порушеннями
Високий	13,3
Середній	25
Низький	61,7

Результати методики «Ситуаційні завдання»

Високий рівень планування фінансових витрат визначено у 10% учнів, які обирали товари відповідно до наявної суми, раціонально розподіляли гроші та могли аргументувати свій вибір. Вони планували покупки так, щоб придбати максимальну кількість необхідних товарів, контролювали залишок грошей і приймали фінансово обґрунтовані рішення.

Середній рівень визначено у 30% учні, які робили частково правильний вибір товарів і могли розподілити гроші лише за допомогою підказок. Їхні аргументи були неповними, а планування покупок — частково ефективним.

Більшість старшокласників (60%) не змогли правильно обрати товари або розподілити гроші. Вони купували дорогі або непотрібні товари першочергово, не враховували залишок і не могли пояснити свій вибір. Це свідчить про необхідність систематичного навчання та використання практичних вправ для розвитку фінансових навичок.

Таблиця 2.7

Рівень сформованості планувати фінансові витрати у старшокласників з інтелектуальними порушеннями (у %)

Рівень	Старшокласники з інтелектуальними порушеннями
Високий	10
Середній	30
Низький	60

Результати методики «Завдання з картками»

У 10% старшокласників виявлено високий рівень здатності визначати необхідні та бажані покупки. Ці учні правильно розкладали картки на «необхідне» та «бажане», логічно пояснювали свій вибір і могли розподіляти обмежені кошти так, щоб придбати максимально важливі товари. Вони демонстрували усвідомлене фінансове рішення та елементарне планування.

Середній рівень характерний для 33,3% учнів, які правильно визначали частину необхідних товарів, проте допускали помилки або неточності у категоризації. Їх аргументація була частково сформованою, а розподіл коштів вимагав допомоги вчителя.

Більшість старшокласників (56,7%) не змогла чітко визначити пріоритети між «необхідним» та «бажаним». Вибір був випадковим або хаотичним, аргументація відсутня, а здатність розподіляти кошти за наявними ресурсами не проявлялася. Це свідчить про необхідність регулярного тренування навичок планування покупок та усвідомлення пріоритетів витрат.

Таблиця 2.8

Рівень сформованості розуміння пріоритетності фінансових витрат у старшокласників з інтелектуальними порушеннями (у %)

Рівень	Старшокласники з інтелектуальними порушеннями
Високий	10
Середній	33,3,
Низький	56,7

Результати методики «Ціннісне ставлення до грошей»

Високий рівень має лише 10% старшокласників з інтелектуальними порушеннями, які усвідомлюють важливість економії та планування витрат. Вони аргументовано пояснюють свої рішення у запропонованих ситуаціях, обирають відкласти гроші на важливі покупки замість миттєвих дрібних витрат і демонструють елементарне прогнозування наслідків фінансових рішень.

Середній рівень визначено у 23,3% старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Ці учні частково розуміють значення економії, однак їхні рішення не завжди послідовні. Деякі можуть аргументувати свій вибір, інші ж роблять випадкові або імпульсивні покупки. Потребують підтримки вчителя для усвідомленого прийняття фінансових рішень.

Низький рівень переважає (66,7%) в досліджуваних учнів. Ці учні не усвідомлюють цінності грошей і не бачить необхідності економії. Вони часто обирають імпульсивні покупки, не прогнозують наслідків витрат і не вміють планувати, як розподілити кошти на важливі потреби. Це свідчить про потребу систематичної роботи з формування навичок фінансової відповідальності та розвитку уміння приймати обґрунтовані рішення.

Таблиця 2.9

Рівень сформованості ціннісного ставлення до грошей (у %)

Рівень	Старшокласники з інтелектуальними порушеннями
Високий	10
Середній	23,3,
Низький	66,7

Результати методики «Практичні фінансові навички»

Високий рівень практичних фінансових навичок виявлено у 13,3%. Учні цього рівня самостійно виконували всі завдання: правильно вибирали товари відповідно до наявної суми, розраховували решту, планували покупки і могли аргументувати свій вибір. Вони демонструють елементарну здатність до фінансового планування та контролю витрат у побутових ситуаціях.

Середній рівень було визначено у 23,3% старшокласників, які розуміють основи користування грошима, але під час виконання завдань іноді потребують підказок або допомоги. Можуть правильно визначити вартість деяких товарів, частково розраховувати суму та решту, однак планування витрат і прийняття рішень часто не є послідовними.

Низький рівень домінує у вибірці цих учнів (63,3%). Переважна більшість учнів не змогли самостійно виконати практичні завдання. Вони не орієнтуються у вартості товарів, плутають номінали, не можуть правильно розрахувати суму або решту, не планують покупки і не вміють приймати обґрунтовані фінансові рішення. Це свідчить про потребу систематичного тренування навичок практичного використання грошей у повсякденних ситуаціях.

Таблиця 2.10

Рівень сформованості практичних фінансових навичок (у %)

Рівень	Старшокласники з інтелектуальними порушеннями
Високий	13,3
Середній	23,4
Низький	63,3

Якісний та кількісний аналіз результатів усіх методик дозволив визначити загальний рівень сформованості основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Загальні результати дослідження відображено на діаграмі (рис. 1) та у таблиці 2.11. Відсоткові показники свідчать про низький рівень сформованості основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

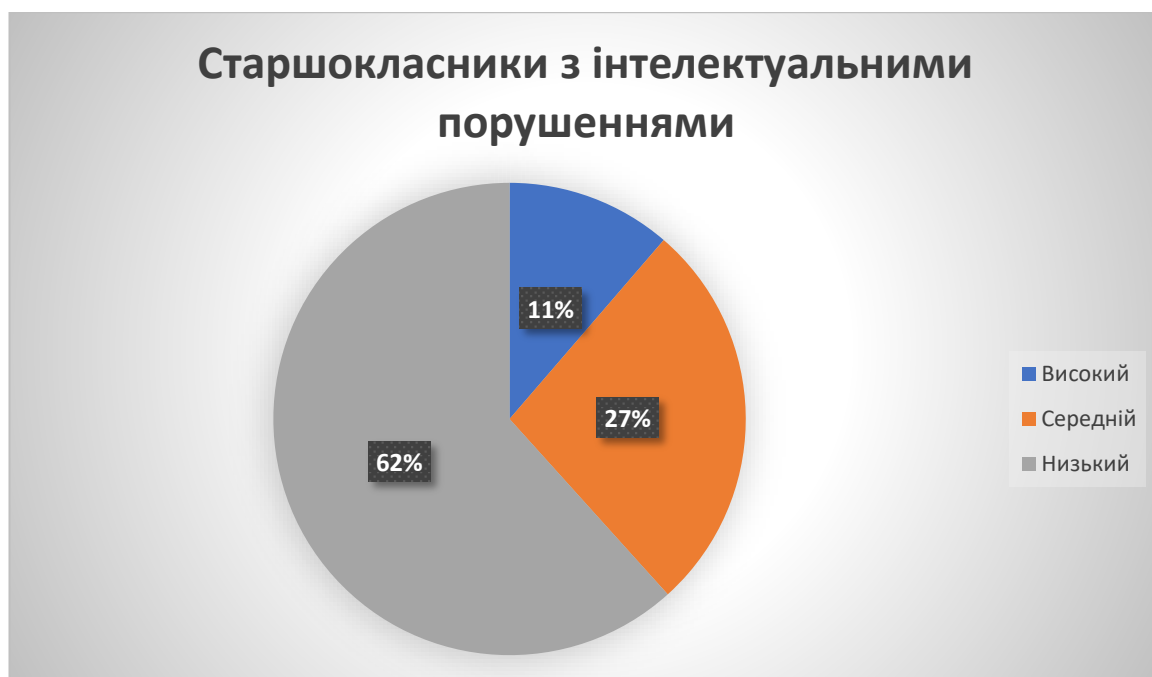

Рис. 1. Рівень сформованості основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями (У %)

Високий рівень було виявлено у 11,32% учнів, які мали чітке уявлення про гроші, їх номінали та функції. Вони вміли самостійно планувати витрати, правильно визначати, що є необхідним, а що бажаним, та усвідомлювали важливість економії. Такі учні могли аргументовано пояснити свої фінансові рішення. У реальних або ігрових ситуаціях вони впевнено користувалися грошима, правильно розраховували суму та решту, демонструючи практичні навички поводження з коштами.

Середній рівень було виявлено у 27% учнів, які мали загальні знання про гроші та їх використання. Вони могли планувати прості покупки за допомогою дорослого, в основному розрізняли необхідне і бажане, але не завжди аргументували свій вибір. Частково усвідомлювали потребу в економії, іноді помилялися у розрахунках або при розподілі коштів. Практичні навички були сформовані, але потребували підтримки та регулярного повторення.

Низький рівень було виявлено у 31,68% учнів, які мали фрагментарні знання про гроші, їх призначення та використання. Вони не розрізняли необхідне і бажане, не планували витрати та не усвідомлювали важливості економії. Часто приймали імпульсивні рішення, мали значні труднощі з розрахунками та не

вміли самостійно користуватися грошима у побутових або ігрових ситуаціях. Ці учні потребували систематичного навчання та розвитку практичних навичок фінансової грамотності.

Таблиця 2.11

Рівень сформованості основ фінансової грамотності (у %)

Рівень	Старшокласники з інтелектуальними порушеннями
Високий	11,32
Середній	27
Низький	61,68

Отже у 11,32% старшокласників з інтелектуальними порушеннями визначено високий рівень основ фінансової грамотності, що свідчить про вміння користуватись грошима, планувати витрати, розрізняти необхідне та бажане. Середній рівень визначається у 27% учні, які частково розуміють гроші та їх функції, можуть планувати прості покупки з допомогою дорослого та розрізняють необхідне і бажане не завжди послідовно. Низький рівень виявлено у більшості старшокласників з інтелектуальними порушеннями – 61,68%. Ці учні мають фрагментарні знання про гроші, не планують витрати, не усвідомлюють економії.

2.3. Педагогічні умови формування основ фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями

Метою формувального етапу дослідження було визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями

Аналіз наукових досліджень (В. Ворох, В. Зикіна, К. Топор та ін.) проблеми формування фінансової грамотності у процесі освітньої діяльності дозволили визначити основні педагогічні умови її ефективного формування в учнів з інтелектуальними порушеннями, відповідно до особливостей їхнього розвитку та освітніх потреб [11; 12; 19; 46].

Педагогічні умови формування фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями:

1. Інтеграція основ фінансової грамотності у вивчення математики засобами дидактичних ігор.
2. Практичне моделювання фінансових ситуацій.
3. Впровадження в освітній процес методичних рішень STEM-освіти з метою формування фінансової грамотності учнів.
4. Введення спецкурсу «Основи фінансової грамотності».
5. Залучення батьків до формування фінансової грамотності учнів.

Представимо більш детальний опис визначених педагогічних умов та особливостей їх реалізації у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями.

Інтеграція основ фінансової грамотності у вивчення математики засобами дидактичних ігор

Основна мета цієї умови – навчити учнів застосовувати фінансові знання у повсякденному житті, правильно розраховувати гроші, приймати обґрунтовані рішення щодо витрат та формувати базові навички управління коштами. Методи, що застосовуються, включають дидактичні ігри, рольові ігри, практичні математичні вправи з елементами фінансового планування та моделювання життєвих ситуацій.

Інтеграція основ фінансової грамотності у вивчення математики засобами дидактичних ігор передбачає формування у старшокласників з інтелектуальними порушеннями практичних фінансових умінь під час уроків математики. Учні використовують макетні гроші, картки з товарами та цінами, беруть участь у рольових іграх, які моделюють реальні фінансові ситуації: похід до магазину, купівля товарів, підрахунок решти, складання бюджету на обмежену суму.

У процесі виконання завдань учні рахують суми, віднімають та порівнюють вартості товарів, планують покупки та обґрунтовують свій вибір. Використання дидактичних ігор та практичних вправ дозволяє перетворити навчальний матеріал з абстрактної математики у реальні життєві навички поводження з грошима.

Опишемо ігрові методики, які забезпечують формування фінансової грамотності старшокласників під час уроків математики.

«Скільки це коштує?» - Учням пропонують картки з різними товарами або демонструють макети предметів та просять оцінити їхню приблизну вартість. Потім порівнюють зі справжньою ціною, підтвердженою цінником, чеком або фотографією товару. Цю гру можна проводити навіть під час реальної покупки в магазині. Завдання допомагає формувати навички оцінювання вартості предметів, розвиток уяви та усвідомлення співвідношення ціни та кількості.

«Грошові знаки» - Для старшокласників можна використати справжні купюри, навчальні набори або макети «Грошові знаки України». Гра знайомить учнів із номіналами грошей, їх співвідношенням, а також з поняттями «ціна», «вартість» і «кількість». Учні тренують навички арифметичних дій: додавання, віднімання, множення і ділення через моделювання покупок та розрахунків. Спочатку учні знайомляться з номіналом кожної купюри, дізнаються, що цифра на банкноті показує її вартість, після чого вибирають товари на певну суму та обґрунтовують свій вибір.

Імітаційні та стратегічні ігри (наприклад, «CashFlow», «Living Capital» - Такі ігри дозволяють старшокласникам наочно зрозуміти, як раціонально або нерозумно використовувати фінансові ресурси. Учасники отримують змодельовані життєві ситуації, які відображають реальні фінансові механізми: зарплату, витрати на проживання, можливості інвестування, управління боргами. Під час гри ситуації змінюються: хтось потрапляє в боргову яму, а хтось будує бізнес для досягнення мети. Це дозволяє учням на власних помилках отримати практичний досвід, який потім можна застосувати у реальному житті.

Практичне моделювання фінансових ситуацій

Суть практичного моделювання фінансових ситуацій полягає в тому, щоб створити у старшокласників із інтелектуальними порушеннями умови, максимально наближені до реального життя, де вони можуть робити фінансові вибори, відчувати наслідки своїх рішень і навчатися на власному досвіді.

Моделювання дає можливість візуалізувати абстрактні економічні поняття, такі як «бюджет», «економія», «необхідне та бажане», «решта» або «планування витрат», через конкретні ситуації, де учень оперує макетними грошима, картками товарів і цінами.

Під час моделювання учні отримують рольові завдання або життєві сценарії, наприклад: купівля продуктів у магазині, розподіл обмеженого бюджету, планування витрат на тиждень, прийняття рішень у надзвичайних ситуаціях. Вони повинні аналізувати, планувати, обирати і розраховувати, водночас розуміючи, як їхні дії впливають на фінансовий результат.

Особливість цього підходу полягає в дозволі робити помилки без реальних витрат — учні можуть випробовувати різні стратегії, оцінювати наслідки імпульсивних та обдуманих рішень і формувати практичні навички поводження з грошима, які потім переносяться у реальне життя.

Приклади моделювань та завдань

1. Імітація походу до магазину

Мета: формування навичок покупки та контролю витрат.

Процедура:

- Учень отримує певну суму грошей (наприклад, 50 грн).
- На столі розкладені картки з товарами та цінами:
 - Хліб – 10 грн
 - Яблуко – 5 грн
 - Зошит – 15 грн
 - Шоколадка – 20 грн
- Завдання: обрати товари, щоб грошей вистачило на все бажане та необхідне.

Обговорення після гри:

- Чи вистачило грошей на всі покупки?
- Що довелося відкласти і чому?
- Як би змінився вибір, якщо грошей було б менше?

2. Планування бюджету

Мета: навчити обирати товари відповідно до обмеженого бюджету.

Процедура:

- Учень отримує 30 грн.
- Йому пропонують вибрати товари з карток: ручка – 7 грн, олівець – 5 грн, лінійка – 10 грн, зошит – 15 грн.
- Учень планує покупки і пояснює свій вибір.

Варіанти для обговорення:

- Що обирати в першу чергу: необхідне чи бажане?
- Як можна заощадити гроші на наступні покупки?

3. Розрахунок решти

Мета: навчити виконувати прості арифметичні операції з грошима.

Процедура:

- Ситуація: учень купив товар за 17 грн, а дав касиру 20 грн.
- Завдання: порахувати решту і перевірити її.

Варіанти ускладнення:

- Кілька покупок одночасно
- Використання різних номіналів купюр

4. Моделювання надзвичайної фінансової ситуації

Мета: навчити планувати та приймати рішення в умовах обмежених ресурсів.

Приклад:

- У вас є 100 грн на тиждень. Ви повинні купити продукти для харчування (50 грн), оплатити проїзд у школі (20 грн), а також хочете купити подарунок другу (50 грн).

- Завдання: вирішити, на що витратити гроші зараз, а що можна відкласти.

Обговорення:

- Чому обрали саме цей порядок витрат?
- Які фінансові наслідки могли б бути, якби витратили гроші імпульсивно?

Впровадження в освітній процес методичних рішень STEM-освіти з метою формування фінансової грамотності учнів

Оптимальним для засвоєння учнями складних економічних понять є інтегрування навчально-ігрової діяльності з реальними практичними ситуаціями, що дозволяє поєднувати теоретичне навчання з практичним досвідом. Для того, щоб у процесі навчання реалізовувався корекційний вплив ускладнення навчального матеріалу має носити якісний характер, що передбачає створення проблемно-ігрових, проблемно-практичних та проблемно-пізнавальних ситуацій, які дозволяють оцінити глибину розуміння учнями економічних понять. Поступове ускладнення ігрових завдань підтримує активність учнів у межах «зони найближчого розвитку». Засвоєння економічних знань у привабливій для дитини з інтелектуальними порушеннями ігровій формі сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу та покращенню якості засвоєння матеріалу.

Для впровадження STEM-підходу доцільно керуватися наступними принципами [6; 7]:

➤ *Інтеграція дисциплін.* Поєднання споріднених тем із різних навчальних предметів дозволяє встановити міжпредметні зв'язки, сформувати у учнів цілісний системний світогляд та актуалізувати особистий інтерес до матеріалу уроку.

➤ *Чітке визначення мети та методів.* Для підвищення ефективності занять важливо точно сформулювати цілі уроку, підібрати відповідні методи та прийоми, а також спланувати діяльність учнів.

➤ *Використання відкритих завдань.* Інтегровані завдання, змодельовані на основі реальних життєвих ситуацій, сприяють розвитку критичного мислення та здатності приймати рішення в умовах невизначеності.

➤ *Залучення до практичної діяльності.* Практичні заняття дозволяють чітко окреслити проблему, яка може мати кілька правильних рішень, і задіяти різні види знань. Учні поступово переходять від конкретних практичних завдань до загальних понять, абстрактних ідей і теорій та навпаки. Такі заняття сприяють

розвитку навичок співпраці, уміння домовлятися та шукати спільні рішення. Практичне включення можна здійснювати через екскурсії, квести та конкурси, акцентуючи увагу на формуванні компетентностей.

➤ *Організація проєктної діяльності.* Така діяльність стимулює дослідження нової інформації та формує навички раціонального використання коштів.

➤ *Розвиток дослідницької роботи.* Дослідницькі та пошукові завдання урізноманітнюють STEM-урок: наприклад, віртуальна подорож до Національного банку України допомагає учням засвоїти функції банку, а розробка бізнес-ідей сприяє розвитку підприємницького мислення та уяви.

Практичні STEM-підходи передбачають поєднання науки, технологій, інженерії та математики з навчальним процесом, що дозволяє учням опанувати економічні знання через практичну діяльність. Серед основних методів нами визначені наступні:

1. Інтегровані міжпредметні завдання. Учні розв'язують проблеми, що охоплюють кілька дисциплін одночасно, наприклад, математика + економіка: складання бюджету сім'ї, аналіз витрат, розрахунок відсотків за кредитами. Це формує системне розуміння фінансових процесів.

Наприклад: Учні разом із педагогом складають спрощений сімейний бюджет на місяць, використовуючи картинки або піктограми для доходів і витрат (продукти, транспорт, розваги). При цьому поєднуються елементи математики (додавання, віднімання), економіки (планування фінансів) та розвитку мовлення (опис дій).

2. Проєктна діяльність. Учні реалізують власні фінансові проєкти: створюють бізнес-моделі, планують віртуальні інвестиції, моделюють подорож коштів у банку. Проєктна робота розвиває критичне мислення, креативність і навички прийняття рішень.

Наприклад: Створення міні-проєкту «Мій магазин»: учні розробляють власну «крамницю» у класі, вибирають товари (підготовлені картки), розраховують ціни та «продають» один одному. Проєкт включає елементи

математики, економіки та творчості, розвиває уяву та навички соціальної взаємодії.

3. Проблемно-ігрові та симуляційні завдання. Включення рольових ігор, бізнес-симуляцій, економічних квестів дозволяє відтворювати реальні фінансові ситуації, де учні приймають рішення щодо доходів, витрат та заощаджень. Це сприяє практичному засвоєнню економічних понять.

Наприклад: Рольова гра «Банк і клієнт»: учні отримують роль клієнта, який хоче купити річ, і роль банкіра, який допомагає планувати витрати та заощадження. Використовуються наочні матеріали (іграшкові гроші, картки витрат).

4. Дослідницька робота та експерименти. Організація міні-досліджень, аналіз ринку товарів і послуг, розробка фінансових стратегій дає змогу учням самостійно перевіряти гіпотези, працювати з реальними даними та формувати аналітичні навички.

Наприклад: Учні досліджують, скільки коштують продукти у різних магазинах (реальні або віртуальні), порівнюють ціни та вибирають оптимальний варіант покупки. Використовуються таблиці з картинками та символами для наочності.

5. Використання цифрових технологій. Моделювання фінансових процесів за допомогою онлайн-симуляторів, мобільних додатків і спеціалізованих платформ сприяє розвитку цифрової грамотності та дозволяє учням відчувати наслідки своїх рішень у безпечному середовищі.

Робота з інтерактивними додатками для дітей із порушеннями розвитку, наприклад, онлайн-ігри про складання бюджету, де учні перетягують віртуальні гроші на витрати чи заощадження. Це дозволяє отримати практичний досвід у безпечному, контрольованому середовищі. Наприклад: Global Money Week - <https://events.bank.gov.ua/gmw2019/>; Fruit Shoot Coins - <https://surl.lu/jfhubg>

6. Застосування відкритих та проблемних завдань. Учні отримують ситуації без однозначного рішення, що стимулює пошук альтернатив, обговорення рішень у групах та розвиток умінь аргументувати власну позицію.

Наприклад: Учням пропонують вибрати між кількома способами витратити обмежену суму грошей (наприклад, купити іграшку, зекономити або купити корисну річ для класу). Учні обговорюють варіанти у групі, пояснюють свій вибір та бачать наслідки рішень через наочні матеріали.

Застосування таких STEM-підходів робить уроки більш практично орієнтованими, мотивує учнів до активної участі та формує комплексні компетентності, необхідні для ефективного управління фінансами.

Введення спецкурсу «Основи фінансової грамотності»

Спецкурс «Основи фінансової грамотності» є педагогічною умовою формування фінансових компетентностей старшокласників з інтелектуальними порушеннями, оскільки забезпечує структуроване і доступне навчання, поєднує теорію з практичними вправами, дозволяє моделювати реальні фінансові ситуації, формує вміння планувати витрати, розрізняти необхідне і бажане та усвідомлювати цінність грошей. Курс створює безпечне середовище для практичного досвіду, індивідуалізує навчання та сприяє поступовому розвитку фінансової грамотності.

Спецкурс «Основи фінансової грамотності»

Для учнів 8-9 класів з інтелектуальними порушеннями
Тривалість: 10–12 занять, по 40–45 хвилин

Мета курсу: Сформувати у старшокласників з інтелектуальними порушеннями практичні та теоретичні фінансові навички, розуміння цінності грошей, вміння планувати витрати, визначати пріоритети покупок та робити обґрунтовані фінансові вибори.

Завдання курсу:

1. Ознайомлення з грошима, їх номіналами та функціями.
2. Формування умінь планувати покупки і розподіляти кошти.
3. Розвиток навичок відокремлення необхідного від бажаного.
4. Усвідомлення важливості економії та прогнозування наслідків фінансових рішень.
5. Практичне відпрацювання розрахунку суми, решти та бюджетування.

Структура курсу

№	Тема	Мета	Методи	Практичне завдання
1	Що таке гроші?	Ознайомити учнів із грошима, їх номіналами та функціями; сформувати первинне уявлення про роль грошей у повсякденному житті.	Бесіда, демонстрація макетних грошей, наочність, питання-обговорення.	Учні розпізнають номінали, моделюють прості покупки, обговорюють, для чого потрібні гроші.
2	Мої перші покупки	Навчити учнів планувати прості покупки та контролювати витрати, ознайомити з поняттям «бюджет».	Ігрове моделювання «магазин», інструктаж, групове обговорення.	Учні отримують певну суму грошей і картки з товарами, вибирають, що купити, підраховують витрати та решту.
3	Необхідне та бажане	Розвинути здатність визначати пріоритети у покупках; формувати вміння аргументувати вибір.	Робота з картками, дискусія, моделювання життєвих ситуацій.	Учні розкладають картки на «необхідне» та «бажане» і пояснюють свій вибір.
4	Планування бюджету	Навчити розподіляти обмежені кошти, планувати покупки на певну суму, розвивати логіку та послідовність рішень.	Практикум із таблицями планування, інструктаж, групова робота.	Учні складають «щотижневий бюджет» на задану суму, обирають товари, пояснюють вибір.
5	Розрахунок суми та решти	Формувати навички арифметичних розрахунків у фінансових ситуаціях, навчити перевіряти правильність розрахунків.	Практичні вправи, ігрові покупки, наочність.	Учні купують товари, визначають решту, перевіряють правильність підрахунку.

6	Економія та відкладення грошей	Усвідомити цінність економії, розвивати вміння відкладати гроші для важливих потреб, прогнозувати наслідки витрат.	Сценарні ситуації, рольова гра, обговорення.	Учні обирають між витратами зараз і заощадженням на важливу річ, аргументують рішення.
7	Фінансові пріоритети	Розвинути вміння обґрунтовано приймати фінансові рішення при обмеженому бюджеті.	Рольова гра, дискусія, аналіз життєвих ситуацій.	Учні планують покупки при обмеженому бюджеті, пояснюють свій вибір.
8	Побутові фінансові ситуації	Навчити застосовувати фінансові знання у повсякденному житті; формувати практичні навички управління коштами.	Сюжетно-рольова гра, обговорення, моделювання ситуацій.	Моделювання походу в кафе або магазин, вибір між потребами та бажаннями, обґрунтування рішень.
9	Складання списку покупок	Навчити планувати покупки заздалегідь, оцінювати необхідні витрати, розвивати логіку та послідовність.	Практикум, наочність, групове обговорення.	Учні складають список потрібних товарів із зазначенням бюджету, пояснюють вибір.
10	Аналіз фінансових рішень	Розвивати здатність аналізувати та прогнозувати наслідки фінансових рішень, формувати критичне мислення.	Обговорення, рефлексія, моделювання ситуацій.	Учні розбирають ігрові або реальні ситуації, шукають помилки, пропонують кращі рішення.
11	Фінансовий квест	Закріпити всі отримані знання та навички у комплексному завданні, розвивати самостійність і впевненість у діях.	Ігрове моделювання, практичні вправи, командна робота.	Учні виконують серію завдань: покупки, планування бюджету, економія, розрахунок решти, обговорюють результати.

12	Підсумкове заняття	Перевірити рівень засвоєння знань, закріпити практичні навички, мотивувати учнів застосовувати фінансові знання у житті.	Тестування, практичні завдання, обговорення, рефлексія.	Учні демонструють практичні навички, проходять тестові завдання, обговорюють, що нового вони засвоїли.
----	--------------------	--	---	--

Залучення батьків до формування фінансової грамотності учнів

Залучення батьків до формування фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями як педагогічна умова полягає у створенні підтримуючого та практичного середовища для закріплення фінансових навичок поза школою. Участь батьків дозволяє учням отримувати приклад поведінки з грошима, повторювати та закріплювати навчений матеріал, а також відчувати мотивацію для свідомого ставлення до грошей.

Складові умови:

1. Моделювання реальних фінансових ситуацій

- Батьки організують прості побутові вправи, наприклад: планування витрат на тиждень, покупка продуктів із певним бюджетом, відкладення грошей на бажану річ.

- Учень повторює дії, які виконував на заняттях спецкурсу, закріплюючи навички у реальних умовах.

2. Практичне навчання через спільну діяльність

- Спільне ведення домашнього «бюджету», контроль витрат та накопичень.

- Імітаційні ігри: покупка товарів у домашньому «магазині», розрахунок решти, планування списку покупок.

3. Обговорення та аргументація фінансових рішень

- Батьки пояснюють, чому обирають певні фінансові рішення, демонструють наслідки економії та необдуманих витрат.

- Діти обговорюють власні вибори, навчаються прогнозувати наслідки.

4. Мотиваційна підтримка та заохочення

- Відзначення правильних рішень, похвала за самостійність у плануванні та економії.

- Використання невеликих винагород для стимулювання накопичення коштів та досягнення фінансових цілей.

5. Регулярний зворотний зв'язок

- Батьки надають інформацію вчителю про успіхи дитини, труднощі та прогрес у практичних фінансових діях. Це дозволяє коригувати навчальні завдання на уроках та спецкурсах відповідно до потреб учня.

Приклади реалізації:

- Сімейне планування витрат на місяць із обговоренням пріоритетності покупок.

- Імітація походу в магазин із бюджетом 50–100 грн, розрахунок суми та решти.

- Відкладення грошей на бажану покупку з щотижневим контролем накопичень.

- Обговорення фінансових виборів під час сімейних зустрічей (що вигідніше купити: багато дрібних речей чи одну важливу річ).

- Використання банківської або скарбничкової системи вдома для тренування навичок заощадження.

Отже, у результаті дослідження були визначені та розроблені педагогічні умови формування фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями. До них належать інтеграція фінансових знань у уроки математики через дидактичні ігри, практичне моделювання фінансових ситуацій, впровадження STEM-методів у навчальний процес, створення спецкурсу «Основи фінансової грамотності» та активне залучення батьків. Запровадження цих умов сприяє послідовному формуванню знань, практичних умінь та усвідомленого ставлення до грошей у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

ВИСНОВКИ

Фінансова грамотність є комплексним явищем, що поєднує знання, навички та установки особистості щодо управління фінансами. Вона включає як базові уявлення про фінансові послуги та економічні процеси, так і більш спеціалізовані знання, які потребують систематичного навчання. Фінансова грамотність є нематеріальним ресурсом, який формується на основі світоглядних принципів, навчання та практичного досвіду, і не потребує спеціальної професійної освіти для застосування у повсякденному житті.

Економічне навчання та виховання є основою формування фінансової грамотності учнів, оскільки сприяє розвитку економічного мислення, економічної свідомості та навичок раціональної фінансової поведінки. Його ефективність забезпечується інтеграцією навчального процесу з практичною економічною діяльністю, позакласною роботою та активною участю сім'ї, що формує пізнавальний інтерес, соціальну відповідальність і здатність до самостійного економічного життя. Основними компонентами фінансової грамотності є установки, знання та навички, які взаємопов'язані й забезпечують цілісну компетентність учня.

Фінансова грамотність учнів з інтелектуальними порушеннями сприяє їхній соціалізації, розвитку самостійності та відповідальності у прийнятті фінансових рішень. Економічне виховання цієї категорії дітей повинно бути поступовим, практично орієнтованим і адаптованим до їхніх пізнавальних можливостей. Освоєння базових економічних знань і навичок забезпечує ефективну інтеграцію учнів у соціальні та життєві процеси.

Метою констатувального експерименту була розробка методики визначення рівня сформованості основ фінансової грамотності у старшокласників з інтелектуальними порушеннями, з урахуванням їхніх пізнавальних можливостей, практичних навичок та життєвого досвіду. У структурі основ фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями виділяємо такі компоненти: розуміння сутності фінансів;

планування витрат: пріоритетність потреб; ціннісне ставлення до грошей; практичні фінансові навички.

З метою оцінки рівня сформованості фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями було розроблено методичку констатувального дослідження, що містила наступні методи: бесіда, методика «Візуальні завдання», методика «Ситуаційні завдання», завдання з картками, вправи на моделювання вибору та ін.

За результатами дослідження лише у 11,32% старшокласників з інтелектуальними порушеннями визначено високий рівень основ фінансової грамотності, що свідчить про вміння користуватись грошима, планувати витрати, розрізняти необхідне та бажане. Середній рівень визначається у 27% учні, які частково розуміють гроші та їх функції, можуть планувати прості покупки з допомогою дорослого та розрізняють необхідне і бажане не завжди послідовно. Низький рівень виявлено у більшості старшокласників з інтелектуальними порушеннями – 61,68%. Ці учні мають фрагментарні знання про гроші, не планують витрати, не усвідомлюють економії.

Метою формувального етапу дослідження було визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування фінансової грамотності старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Зокрема, були розроблені такі: інтеграція фінансових знань в уроки математики через дидактичні ігри; практичне моделювання фінансових ситуацій; впровадження STEM-методів у навчальний процес; створення спецкурсу «Основи фінансової грамотності» та активне залучення батьків. Запровадження цих умов сприятиме послідовному формуванню знань, практичних умінь та усвідомленого ставлення до грошей у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Перспективами подальшого дослідження є розробка методичних рекомендацій щодо провадження визначених умов та їх реалізація у роботі зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями.